

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ A RUSKO

Michaela Kolářová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Plzeň, 2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, x. března 2017

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala váženému panu prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc., za odborné vedení, cenné rady a trpělivost, se kterou se mi věnoval při zpracování této práce.

OBSAH:

ÚVOD.....	5
1 POHLED NA RUSKOU SPOLEČNOST	7
1.1 Souvislosti a podmínky cesty do Ruska.....	7
1.2 Pobyť v Rusku	8
1.3 Tvorba psaná při pobytu v Rusku	14
2 SLOVANSKÁ OTÁZKA	16
2.1 Úvod do problematiky slovanské vzájemnosti u nás	16
2.2 Názory na Polsko	20
2.3 Názory na Rusko	21
2.4 Austroslavismus	22
3 ŽURNALISTICKÁ ČINNOST	24
3.1 Počátky Havlíčkovy žurnalistické dráhy.....	24
3.2 Stať Slovan a Čech.....	25
3.3 Stať Rusové.....	29
3.4 Obrazy z Rus	31
ZÁVĚR.....	40
RESUMÉ.....	1
SEZNAM LITERATURY.....	2

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je Karel Havlíček Borovský a Rusko. Cílem této práce je zmapovat Havlíčkův vývoj v kontextu s ruským prostředím a společností a poukázat na myšlenky, které projevuje v dílech těsně spojených s jeho pobytem v Rusku. Dále se také budu zajímat o způsob, jakým se vyvíjely Havlíčkovy názory a postoje vůči slovanské vzájemnosti a také ruské společnosti. Důvodem pro zvolení tohoto tématu byla jistá kontroverznost, s níž byl Havlíček přijímán. Po smrti se stal symbolem odporu k rakouské monarchii, mučedníkem a bojovníkem za Čechy a jejich práva.

Karel Havlíček Borovský bezpochyby zaujímá důležité místo v českém národním obrození. Jedná se o osobnost, která ovlivnila naši literaturu, žurnalistiku a společnost. Havlíček vystupuje jako buditel českého národa, který se bojoval o demokratický a liberální přístup v politice, snažil se o program, který měl zajistit spravedlivé fungování národů v monarchii, jelikož pro Slovaný v Rakousku nevidí jinou alternativu.

Tato práce je strukturovaná do tří kapitol a závěru. V první kapitole se zabývám souvislostmi jeho cesty do Ruska, důvody zájmu o studium ruské společnosti, jeho pobytem v Rusku a také tvorbou, která na základě těchto osobních zkušeností vznikla, ať se jedná o Obrazy nebo o epigramatickou tvorbu. V Rusku také postupně krystalizovaly Havlíčkovy politické názory na otázku všeslovanství. Součástí této kapitoly jsou také citace z dopisů, které dokládají jeho bezprostřední dojmy z pobytu.

Další kapitola je věnována vývoji Havlíčka v souvislosti s problematikou slovanství, které ho vedlo k touze po důkladném poznání slovanských národů, a tudíž i jeho cestě do Ruska. Je zde naznačeno, že s postupným poznáváním východního Slovanstva se také vyvíjely Havlíčkovy názory, které ho postupně zavedly k myšlence austroslavismu. Věnuji se zde také pojetí Kollárovy vzájemnosti, jelikož Havlíček jádro této ideje převzal, ale zároveň také upozorňuji na rozdíly v jejich pojetích.

Následující kapitola je rozčleněna na 5 částí: první část se věnuje Havlíčkově činnosti v Pražských novinách, kde se odstartovala jeho žurnalistická kariéra. Druhá část se věnuje stati *Slovan a Čech*, která byla výsledkem Havlíčkových zkušeností z Ruska. Toto pojednání bylo vydáno s dvouletým odstupem po jeho návratu z Ruska. Havlíček se zde věnuje kritice panslavismu a neblahých následků z něho vyplývajících. Třetí část se věnuje vydávání časopisu *Slovan*. Další část je věnována politické stati *Rusové*. Havlíček se zde věnuje politické situaci v Rusku, zmiňuje mlhavou možnost ruského převratu, jelikož ruská

společnost na takovou změnu prozatím nebyla připravena. Havlíček zde také upozorňuje na rozdíl v pojetí Ruska jako lidového a carského.

V poslední části se věnuji *Obrazům z Rus*. Ty představují Havlíčkovu nejrozsáhlejší prozaickou tvorbu, i přes to, že původně zamýšlel větší rozsah kapitol. Obrazy jsou empirického charakteru, ale obsahují také úvahy a zamyšlení nad daným tématem. Havlíček zde pouze cestopisecky nezaznamenává, co prožil, ale obohacuje črty o konkrétní vzpomínky a zážitky. Obrazy podávají živé svědectví o podobě ruské společnosti v tehdejší době. Všechny obrazy jsou postupně rozebírány a charakterizovány, jsou zde zobrazeny kladné i záporné postoje a snaha o předání poučení pro čtenáře.

1 POHLED NA RUSKOU SPOLEČNOST

1.1 Souvislosti a podmínky cesty do Ruska

Michail Petrovič Pogodin, profesor dějin na moskevské univerzitě, se v roce 1842 vracel z cest po Evropě, tentokrát z Francie. Jako aktivní slavjanofil podnikal cesty do neruských zemí Slovanů, především do Čech. V roce 1835 se seznámil s Pavlem Josefem Šafaříkem. Právě jeho Pogodin požádal, aby mu doporučil pro svého syna vychovatele z Čech. Šafařík 10. října 1842 nabídl tuto možnost příteli z univerzitní knihovny Karlu Havlíčkovi Borovskému, jehož snem bylo procestovat všechny slovanské země. Už dříve usiloval o takovou cestu, ale bohužel neúspěšně a tak tedy s velkým nadšením nabídku bezprostředně poznat Rusko přijal. I přes odpor otce odjel 22. října 1842 do Vídně, kde se měl s Pogodinem potkat. Bohužel již neměl dostatek času, aby si opatřil pas, a tak odjel pouze s Šafaříkovým doporučením k Pogodinovi.¹

Ve Vídni se měl setkat s Pogodinem, aby společně započali cestu do Ruska. Ráno 24. října přijel Havlíček do Vídně, zde zůstal v hostinci, ve kterém se setkal se spisovatelem a jazykovědcem Vukem Stefanovićem Karadžićem. Od něho a ještě dalších Srbů v hostinci se učil srbsky a získával poznatky o srbském jazyce. Jediné, co mu jako Slovanovi vadilo, bylo že Karadžić má manželku původem Němku a jejich dcera hovoří pouze německy a neumí slova srbsky.²

Pogodin přijel 29. října a 1. listopadu odjeli společně směrem do Moskvy. V Bródech ovšem nepustili Havlíčka přes hranice, právě kvůli chybějícímu pasu. Pogodin tedy pokračoval v cestě do Moskvy sám a Havlíček se po dvou dnech vrátil do Lvova, kde se snažil o vyřešení pasových nesrovnalostí. Havlíček se odvolával na možnou ztrátu pracovní příležitosti, pokud mu s žádostí nebude vyhověno. Tohoto problému se tedy ujal policejní ředitel Leopold Sacher -Masoch.³

Pobyt ve Lvově se nakonec prodloužil do 7. ledna, Havlíček tedy zůstával u přítele spisovatele Karla Vladislava Zapa, se kterým byl po celou dobu návštěvy Ruska v kontaktu. Zde se zajímal o polskou literaturu a získal si také přístup do ruských kruhů.⁴

¹ PROCHÁZKA, V. *Karel Havlíček Borovský: studie s ukázkami z Havlíčkova díla*, Praha: Svobodné slovo, 1961, str. 198.

² HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. *Dílo I*. Praha: Československý spisovatel, 1986. Klenotnice (Československý spisovatel), str. 139.

³ MORAVA, J. C. k. *disident Karel Havlíček: první velký životopis po sto letech*. Toronto, Ont.: Sixty-Eight Publishers, 1986, str. 37.

⁴ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 141.

Nejvíce zde ovšem sympatizoval s Rusíny, kteří neměli žádnou šlechtu nebo aristokracii, naopak byli utlačováni polskou. Rusínská řeč nebyla přijímána ani Rusy, ani Poláky. Rusové ji považovali za pouhý dialekt ruštiny, Poláci zase za polštinu, která je pokažená staroslověnštinou.⁵

Na začátku ledna 1843 byla Havlíčkova žádost o pas vyřízena, a tak téměř s dvouměsíčním zpožděním Lvov opustil. Dne 22. ledna dorazil do Kyjeva, zde se zdržel, jednalo se o vyřízení průvodního listu do Moskvy, jelikož policejní úředníci očekávali úplatek.⁶ Poté, co si Havlíček stěžoval na jejich chování, mu byl doklad okamžitě vyřízen. A zatímco ve voze s Pogodinem by cesta na Rus trvala necelý týden, takhle strávil Havlíček na cestě téměř měsíc. Cestu z Kyjeva už popisoval o trochu veseleji. Cesta mu ubíhala, jelikož jel na perekladné s ruskými oficíry, se kterými se seznámil v Kyjevě. Pochvaloval si svobodu jízdy a zároveň vzrušující zážitek, kdy mu šlo doslova o život. Společnost ruských úředníků mu pomohla na cestě, protože díky nim nemusel čekat na koně. Tak tedy za 60 hodin dorazil do Moskvy.⁷

1.2 Pobyť v Rusku

Do Moskvy přijel 5. února a v dopise Zapovi můžeme vyčíst, jak je Ruskem omámen a překvapen jeho velikostí a osobitostí. Bohužel Pogodin již místo, které původně přislíbil Havlíčkovi, obsadil. Dopomohl mu ovšem k místu u kolegy, přítele a profesora ruského písemnictví na moskevské univerzitě, Stěpana Petroviče Ševyrjovova, jehož sedmiletého syna Borise měl Havlíček vyučovat. Oba profesori byli předními představiteli slavjanofilství a v jejich domech se Havlíček stýkal s přívrženci toho myšlenkového směru.⁸

Právě díky těmto kontaktům získal rovněž přístup na moskevskou univerzitu, kde se seznamoval s ruskými dějinami a světovou literaturou. Sám Havlíček si pochvaloval, že jeho vychovatelská činnost zabírá pouze pět hodin denně, a tak má prostor věnovat se studiu Ruska a lidové slovesnosti. Právě v prostředí těchto vzdělanců Havlíček začal pohlížet na Rusko očima slavjanofilů, často se o nich ve své korespondenci zmiňuje

⁵ MORAVA, J., 1986, str. 39.

⁶ Problematice úředníků se věnuje také ve Zlomech, v části Perekladnaja.

⁷ Tamtéž, str. 41.

⁸ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. *Cesta na Rus*, Praha: Evropský literární klub, 1947 str. 8

s uznáním a přikládá jim velký význam v budoucnosti ruského národa. „Já měl štěstí přijít mezi nejlepší muže, kterými by se mohla Rus chlubit, kdyby jich uměla ocenit a nehleděla jako selská nevěsta na pouhý blesk a šum. V našem domě a u Pogodina jest středotočka celého národního a upřímného úsilí o zdokonalení ruské literatury.“⁹

Havlíček byl nadšený, že v onom velikém Rusku nalézá také zájem o češtinu, která byla u nás touto dobou v nevážnosti. Byl pozván na zkoušku z českého jazyka, což se odrazilo ve stati, kterou o této zkušenosti napsal – *První zkouška z československého jazyka v Moskvě*. Zde seděl po boku Josifa Maximoviče Bodaňského, jenž byl v té době profesorem slavistiky na moskevské univerzitě. Havlíček byl mile překvapen výsledky a připraveností studentů.

„Pan hr. Stroganov po rekomendací Bodaňského posadil mne vedle sebe za stůl a pořád se mne na všelicos vyptával a rozmlouval velmi přívětivě. Studenti řezali „Šafaříkovy Starožitnosti“ a „Národopis“ jako do jitrnic. Bodaňský pořád jenom křičel: „Prekrásno, prevoschodno!“ Sám hr. Stroganov mně povídal: „Nemyslíte si, že u nás všichni studenti tak mnoho umějí jako tito, to jsou nejlepší!“ – Ale těch nejlepších nechtělo nic ubývat, jeden víc než druhý. Když však začali brát české knihy do ruky, české knihy, které v Praze neznají a jenom po krámích válejí se nechávají, když je začali tito páni Rusové a Poláci čísti a překládat, byl jsem jako v pátém nebi. Velkou zásluhu z toho má p. Bodaňský, který, sám jsa veliký milovník češtiny, i všem svým posluchačům lásku tuto ve škole i doma všípiti usiluje.“¹⁰ S Bodaňským se začal Havlíček více stýkat, možná právě proto, že profesor uměl česky, zajímal se o české věci, odebíral české časopisy a vlastnil řadu českých knih.

Dále se Havlíček seznamoval s rušným životem, se zájmem sledoval lidové slavnosti, zúčastnil se svátku pravoslaví. Na Havlíčka zapůsobil národní ráz této ceremonie více než sám náboženský aspekt. Snažil se všimnout si projevů národního ducha a vlastenectví. Navštěvoval hostince, aby zažil pravý ruský život a aby se dostal do styku s kupci. Podle Havlíčka si cizozemci a v největší většině Němci mysleli, že vše co je na Rusku dobré, převzali Rusové od nich. Později píše „K tomu přichází ještě to, že větší část cizinců, a jmenovitě Němců, již s jakousi závistí a nenávistí na všechno ruské hledí, a tedy na všechno jen skrze barevné sklo svého vlastního nepříznivého oka hledí, a pak k tomu

⁹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K., 1986, str. 146.

¹⁰ Tamtéž, str. 147.

ještě naschvál starostlivě všechno zlehčují a nenávisť svou pokalí.“¹¹ On byl ale přesvědčen, že právě kupci, jádro ruského měšťanstva, a sedláci jsou vůči těmto cizozemským vlivům nejvíce odolní. Viděl je jako třídu reprezentující ruský způsob života a charakter. Imponovala mu jejich samostatnost a fakt, že nehospodaří na úkor jiných. Bohužel kupecká vrstva nedisponovala vzděláním a vkusem, jejich ženy se ale snažily předvádět se, Havlíček jim vytýká především podléhání vlivu cizí módy a kopírování po cizině. Sami kupci se pak dělí do dalších tří kast, které se rozlišují výší poplatků a v důsledku i práv. Slovo kupec je v Rusku čestným názvem, které představuje určitou váženost a privilegovanost. „Ruský sedlák a kupec zasluhují čest a slávu před celým světem, velikost charakterů těchto dvou tříd ruského národa jest posud nejmilejší mou myšlenkou, takový národ není v celé Evropě, a až on se někdy prodere navrch, až on sebe ukáže světu sám, tenkrát poznají, co jest ruský pravoslavný národ.“¹² Měšťanská část ruského obyvatelstva zde bojovala s přežívající vrstvou šlechticů a absolutistickým společenským řádem, který ji brzdil v rozvoji.

Havlíček v létě odjel společně s profesorovou rodinou na jejich venkovské sídlo, tzv. daču. V této době již mluvil velmi dobře rusky, poněvadž mimo Boďanského, nemůže mluvit s nikým jinak. Panství se nacházelo ve Vjazmě, kde se měl Havlíček starat o knihovnu, a velice se na pobyt těšil. Snažil se zde pozorovat šlechtu, ale i selský lid. Bohužel mimo Moskvu našel zanedbaný venkov. Zde zjistil, jakým způsobem osvětlený podporovatel slovanstva Golicin zachází se svými poddanými. Havlíček upozorňuje v dopisu Zapovi, že za tříměsíční dobu pobytu pouze dvakrát nebo třikrát sedláci světili neděli nebo svátek, jinak že pokaždé robotovali. A to patřil Golicin mezi nejvíce mírné pány. O něco lépe na tom byli ti, kteří museli platit obrok, což byla část ročního zisku sedláka. Vůči šlechtě se projevoval jeho kritický pohled a zároveň mu bylo líto venkovanů. Havlíček později také zjistil, jak se se služebnictvem zachází v domě profesora Ševyrjova. Jednou uviděl Ševyrjovova syna Borise, jak bije sluhu, a aby mu vysvětlil, jak sluhu rány bolí, bití mu oplatil. Když se to dozvěděla paní domu, začala Havlíčkovi jeho pobyt znepríjemňovat a sám Ševyrjov se v dopise adresovaném Pogodinovi vyjádřil, že

¹¹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 122.

¹² Tamtéž, str. 146.

Havlíčkův pobyt u nich není úplně nejšťastnější. Havlíček měl údajně tímto způsobem vzbudit negativní emoce dětí vůči Slovanům.¹³

Dále si Havlíček všímá rozdílu u divadla u nás a v Rusku. „Darmo popisovat: zkrátka divadlo mezi všemi divadly nejdivadlovitější. Bývám tam dosti často; a sice blízko k orchestru v loži knížete Golcina. Hraje dosti dobře: ale není dobrý výběr kusů. Jaký pán, takový služebník.“¹⁴ V době kdy byl v Moskvě, se divadlo ještě upravovalo a obnovovalo, jelikož se chystala návštěva císaře. Moskevské divadlo navštěvoval Havlíček pravidelně a měl přístup do lože knížete Golcina, tchána profesora Ševyrjova. Pochvaluje si herecké výkony, ale kritizuje výběr repertoáru, ale samozřejmě vyzdvihoval Gogola.¹⁵

Co se týče literatury, byl daleko více skeptický. Uvažoval o ní, že není v tak dobrém stavu, jak se v Evropě domnívali a oproti té naší byla pouze rozsáhlejší. Ve srovnání s naší literaturou té ruské chyběla nezištnost, pravá upřímnost, vytrvalá práce a láska. „...kdo by uviděl na tři prsty tlusté knihy, které měsíčně vycházejí, a nevěděl, že v nich je pouhé harampátí, plesal by nad bohatstvím ruské literatury...“¹⁶ Vyjadřuje se tedy o ruské literatuře téměř s pohrdáním. Jako největší problém ruské literatury viděl Peterburg. Zde podle něj sídlila nenárodní strana, která nacházela inspiraci v cizích literaturách, např. německé, francouzské. Pouze v Moskvě viděl Havlíček několik osobností, které zastupovaly národní proud, protože i Moskva se zčásti nechává strhnout cizozemským vlivem. „Učených prací jest velmi málo, neboť málokterý z ruských literátů má kdy sedět a úsilně pracovat.“¹⁷ Tento názor si pravděpodobně Havlíček utvořil pod vlivem profesora Ševyrjova, ke stejnému názoru inklinoval i jejich přítel Šafařík.

Brzy ovšem dochází v Havlíčkových dopisech ke zlomu. Začínají se v jeho dopisech objevovat známky rozladěnosti. V dopisu Zapovi Havlíček napsal, že nechce všechno posílat poštou. Liší se tedy osobní dopisy a Obrazy v náhledu, který poskytoval časový odstup, i přes to jsou ale dopisy kritické a obsáhlé.

Dále se také pozastavuje nad časovými nesoulady v doručování dopisů.¹⁸ V této době byla korespondence u nás i v Rusku kontrolovaná, aby se zjistilo, kdo se vyjadřuje

¹³ MORAVA, J., 1986, str. 58.

¹⁴ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. *Cesta na Rus*, Praha: Evropský literární klub, 1947 str. 24.

¹⁵ Tamtéž, str. 24.

¹⁶ Tamtéž, str. 24.

¹⁷ Tamtéž, str. 25.

¹⁸ Tamtéž, str. 33.

příliš neuctivě a svobodomyšlně. Carské Rusko je v této době v moci Mikuláše I., který dával své pravomoci důsledně najevo. Havlíček nepřišel do Moskvy s pozitivními myšlenkami o absolutismu, ale právě odtud pochází jeho odpor k absolutní vládě. Sám si všímá změn ve svém smýšlení o Rusku a píše: „...když si vzpomenu, s jakou horlivostí jsem překročil hranici v Radziwillově: musím se věru zasmát. Bůh ví, je-li to ve vodě nebo v povětří nebo v čem jiném, že člověk tak promění smyšlení své?! Co míníte. Já to připisuju kvasu a svatému M. ...Opravdu se bojím něco o Rusku hned nyní dát tisknout, abych toho snad sám později nelitoval...“¹⁹

Jeho kritika vůči ruskému absolutismu se projevila ještě s větší intenzitou poté, co rozeznal ruské snažení o menší slovanské národy pod záminkou slovanské vzájemnosti. Poté se vzdává této myšlenky, jelikož si uvědomil její zneužitelnost. Tím více se Havlíček soustředil na nový, více realistický pohled na slovanskou otázku, již bez obrazu Ruska jako ochránce velké slovanské rodiny.²⁰ „...v nejtuzších mrazích klusal jsem na kubitce do Moskvy, zahříván nejvíce horkostí své srdečné všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky; kosmopolitický jsem beztoho nikdy neměl ani za mák v těle, a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhým neústupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, které mi, seznávšimu dostatečně Rus i Polsko, jakousi ironií zavánělo.“²¹

Tímto způsobem přišel Havlíček o slavjanofilskou ideu a přesvědčení, na kterých původně stavěl své budoucí práce. Před odjezdem píše v dopisu Zapovi svůj kritický názor na slovanskou problematiku a o změně svého původního názoru pod vlivem zkušeností. „Aby Kollár jenom mohl přijet do Rus místo mne! On by si zoufal za to, čím sám k tomu Slovanství dopomahal! Vám, který jste znal mé smýšlení, než jsem odjel přes hranici, musí být jaksí divně okolo duše, když slyšíte tak zpívat z jiného tónu! Jen přijďte sem!“²² Tak se Havlíček začíná postupně o Rusku vyjadřovat v negativním smyslu slova. Ovšem revoluce pro něj nebyla prostředkem změny. Domníval se, že Rusko není vnitřně ani zahraničně dostatečně silné, aby ustálo takové změny. Vysledoval, že panslavismus je v Rusku zaměněn za panrusismus. Po ruském zklamání Havlíček zavrhoval možnost vedení Slovanstva ruským prostřednictvím. Později se v dopisech zmiňuje o sympatiích

¹⁹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1947, str. 43.

²⁰ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J. *Dějiny české literatury. [Díl] II, Literatura národního obrození*, Praha : ČSAV, 1960, str. 519.

²¹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 161.

²² HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1947, str. 197.

k jižním Slovanům, které nazývá Iliry. „S Iliry neb snad Jihoslovany nyní nejvíc sympathizuji a naději mám, že budu ještě tenkrát sympathisovat, až se odtud' navrátím. S Poláky a Rusy nechci mít nic. To však je jenom sub rosa mé mínění a terpv za několik let se odvážím tiskem všechno těm pánům do očí opakovat a proti celé Kollárové ideji proti Slovanstvu bouřit. Jsem totiž v stavu a mám chuť bratři, jak je jmenujeme, ale mnohem větší nepřítelé a nebezpečnější naší národnosti než Maďaři a Němci. Jazyky jejich a literatury můžem použít, jak chceme, ale všechno strejčkování s nimi na stranu. Sic to špatně vypadne. – Toto však Vám nyní pravím jenom privatiom, dále obsírněji o tom províme oustně.“²³

Havlíček Rusko opustil dříve, než si původně naplánoval, podílely se na tom vztahy v Ševyrjovově rodině, jeho negativní poznatky o Rusku, ale i neprodloužený pas. Dne 30. dubna 1844 v dopisu Karlu Zapovi píše o svém odjezdu, který si naplánoval na léto roku 1844. „Jediné upřímné přání jest, by Vás toto mé psaní již zastalo s dekretem v rukou neb snad na cestě k nám k naší milé staré Praze! Letos na podzim (dá-li Bůh) se tam shledáme! Nedivte se. Nasytíl jsem se již ruských kožichů, škoda času. Rusky již umím, Moskvu znám, více se ještě letos v létě naučím, a toho zatím dost.“²⁴

Nakonec 6. července odjíždí z Moskvy. Odmítl pozvání od Vladislava Zapa do Lvova, jelikož mu mimo jiné končilo vízum na cestu, píše mu v dopise: „... kromě jiných příčin již uvedených nejpodstatnější zde uvádím, totiž: že nesmím, neboť dle pasu mohu jenom recta via do Čech. Tentokrát velmi rád vykonávám rozkaz, neboť po Praze prahnu jako ryba po vodě.“²⁵

Cestou měl v plánu ve Vratislavi navštívit Čelakovského, který ale již bohužel odcestoval do Čech, zato se zde seznámil s Janem Evangelistou Purkyněm. Dále se zde dozvěděl o otcově smrti, což mu změnilo jeho plány na cestu k Jihoslovanům. Na jihu Evropy měl v plánu dovršit poznání Slovanů a naučit se jejich řeči. Místo aby se navrátil zpět do Prahy, zůstal v Německém Brodě s matkou a sourozenci.²⁶ V tomto období se věnoval dalšímu samostudiu a vzdělání. Zde se snažil o aktivizaci českého národního života. Založil zde knihovnu a místní ochotnické divadlo, kde inscenovali Kotzebueovu veselohru Epigram. Divadlo viděl jako důležitý prostředek pro šíření národního

²³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1947, str. 201.

²⁴ Tamtéž, str. 194.

²⁵ Tamtéž, str. 204.

²⁶ Tamtéž, str. 204.

uvědomování v měšťanských kruzích. Vyvolával ve studentech zájem o české dějiny a měl na ně velký vliv.²⁷

Až na jaře 1845 odjel do Prahy, aby našel zaměstnání, které by ho existenčně zajistilo a zároveň mu umožnilo literární činnost. V Praze se setkává s živějším a dynamičtější životem společnosti. Nejprve se zajímal o místo vychovatele u knížete Rohana, ale později také o pozici žurnalisty, a tak navázal na zkušenosti z Ruska a začal přispívat do soudobých časopisů. V této době už byl Havlíček známý a právě jeho kritika Tylova *Posledního Čecha* měla vliv na jeho pozdější žurnalistickou dráhu, jelikož na základě této kritiky Palacký doporučil Havlíčka na místo redaktora v Pražských novinách a v jejich příloze *České včele*.²⁸ Na začátku své žurnalistické dráhy se kriticky zabýval problematikou národního života a vlastenectví. Kritický postoj zaujímal k dosavadnímu pojetí vlastenectví v českých kruzích. Toto pojetí chápal už pouze jako módní heslo, ritizoval také velká slova na úkor činů. „Byl by již čas, aby nám toto naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělání národa. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější, kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřeji a prospěšněji bychom jednali.“²⁹

1.3 Tvorba psaná při pobytu v Rusku

Z Havlíčkova pobytu v Rusku vznikly *Obrazy z Rus*, kterými se poprvé dostal do hlubšího povědomí veřejnosti. Nejprve měl v úmyslu pojmout práci formou cestopisu až vědeckou, nakonec si ale uvědomil, že mu bude lépe vyhovovat beletristická forma. Zaznamenával si všechny dojmy, postřehy a příhody, aby měl z čeho čerpat, díky tomu v nich nalézáme realistické obrazy a neidealizované zprostředkování života v Rusku. *Obrazy* byly nejprve tištěny časopisecky, například v *České včele*, *Květech* nebo v *Časopise Českého muzea*. Později byly ještě dopsány dodatky, které jsou rozděleny na *Zlomky*, kde jsou vysvětleny pojmy „překladač“ a „izvošník“.

²⁷ FORST, V. ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, Praha: Academica, 1993, str. 113.

²⁸ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 26.

²⁹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K., 1986, str. 301.

Stati *Svátek pravoslavnosti a První zkouška z československého jazyka v Moskvě* byly sepsány ještě za jeho pobytu v Rusku a přímo souvisely s dojmy a rozpoložením, které na začátku svého pobytu prožíval. Po návratu zpět do Čech dopsal další tři statě o životě v Rusku – *Gulaňje*, což je obraz klasických církevních svátků, lidových slavností a zábav. V *Kupěčestvu* představuje život ruských kupců, jako typických představitelů Ruska, věnuje se jejich životu a trávení jejich volného času. A v obrazu *Cizozemci v Rusích* se zaměřuje na ruskou historii a současnost, vliv neslovanského obyvatelstva na Rusko a naopak chování ruských panovníků vůči národnostním menšinám.

V Obrazech se objevuje Havlíčkův kritický pohled na skutečnost a jeho názor jak negativní tak pozitivní. Zaměřuje se na společenské rozpory a snaží se uvádět příklad a výstrahu pro svůj národ. Zaměřuje se na prostý lid, který vyzdvihuje za jeho píli, srdečnost a nesobeckost a zároveň se vysmívá panstvu, jež vykořisťuje poddané. Posuzuje negativně vliv cizinců na Rusko, i za nevolnictvím vidí zavinění zahraničních přistěhovalců. Zároveň ale později upozorňuje, že je Rusko a ruská společnost od ostatních velice odlišná. „Jest ostatně věc všeobecně známá, že mají ostatní národové Evropy, zvláště pak Němci, velmi špatné a omylné mínění o Rusku. Rusko jest všelikým způsobem, jak řečí, tak náboženstvím, tak písmem, tak obyčejí, od všech ostatních národů a zemí rozdílné a tak zcela původní, že jest proto cizinci, třeba i několik let v Rusku pobyl a říši tuto křížem byl procestoval, velmi těžko míti pravé ponětí o tomto velikém slovanském národě.“³⁰

Díky cestování a intenzivnímu studiu si prohloubil své vzdělání a rozšířil si obzor zájmů, proto se snažil kriticky vyjadřovat své názory a formovat své postoje. Tento kritický ráz se projevuje v jeho ruské korespondenci, vztahuje se jak na politickou situaci doma i v Rusku, tak na sociální nerovnosti. K vyjádření těchto kritik sloužila Havlíčkovi satira, které se v Rusku začal věnovat více podrobně, jako literární útvar využil epigram. O problematiku epigramu se zajímal již před pobytem v Rusku, zaobíral se jí teoreticky a studoval cizí epigramickou tvorbu, např. u Puškina, Webera, Mickiewiczze. Dále studoval například Martialovy epigramy či Lessingovo teoretické pojednání o epigramech. Nejvíce

³⁰ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 204.

se zajímal o satirický epigram, krátký a ostře pointovaný útvar, který mu umožnil vyjádřit se kriticky ke všemu, o co se zajímal.³¹

Epigramy psal během celého pobytu v Rusku a jsou považovány za jeho první výrazný krok k satíře, vzniklo zde jádro jeho sbírky, kterou nazval *Epigramy*. Tuto sbírku po návratu do Čech vydal a tematicky rozčlenil mezi pět mocností tehdejšího světa - Církvi, Králi, Vlasti, Múzám a Světu.³² V první části se věnuje negativním zkušenostem ze semináře, který navštěvoval jako student. V dalších částech se věnuje politice a absolutismu, který byl společný pro Rusko i Rakousko a kritizuje vlastenčení české společnosti. V posledních dvou částech se věnuje kultuře a společenskému životu, kritizuje nepůvodnost a nízkou úroveň literatury, školství a vědy. Havlíček ve svých epigramech využíval prostředky folklórní poezie, čímž epigram poté působil věrohodněji a lidověji. Vycházel z podnětů tradiční české obrozenecké satiry, ale odmítal z této tradice zastaralé normy nebo klasicistní představy. Myšlenku vyjadřoval nepřímou, není vyslovena naplno, ale pouze naznačena a poukázal na ni opisem či náznakem a čtenář je nucen význam domyslet. Havlíček počítá s bystrostí čtenáře, který čeká na pointu odhalující smysl samotného epigramu.³³ Jeho epigramy představují satiru, jež se kriticky vyrovnává s celou společností tehdejší doby. Epigramy mají v Havlíčkově tvorbě dvojí důležitost, primárně ho zavedly k jeho budoucí satirické tvorbě, ale zároveň se Havlíček vyvíjel i co do básnictví.

2 SLOVANSKÁ OTÁZKA

2.1 Úvod do problematiky slovanské vzájemnosti u nás

Mezi hlavní představitele slavistiky jako vědeckého oboru se začlenil Václav Fortunát Durych a zakladatel slavistiky Josef Dobrovský. Jejich statě získaly pod vlivem tehdejší situace nový rozměr. V rakouských zemích vznikala národní hnutí a tato problematika se stala jednou z nejzávažnější a nejkomplikovanější otázkou rakouské monarchie. Na začátku devatenáctého století vznikaly postupně tendence a myšlenky

³¹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 596.

³² ŠTEFÁNEK, J. Jiskry z Křemene, Praha: Albatros, 1985, str. 56

³³ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 525.

slovanské vzájemnosti, které měly později svůj vliv na zrod obrozenské ideologie. Slabá pozice Čechů mohla být vyvážena vidinou v zapojení do slovanské rodiny. Ke studiu příbuznosti slovanských států vedlo také vědomí podobné situace v Rakousku. Rakouské národy si začaly uvědomovat nerovnocenné postavení vůči Němcům.³⁴

Je ovšem značný rozdíl v pojetí slovanství z dob barokních či humanistických a obrozenských. Dříve šlo o početnost obyvatelstva a jeho vnější znaky. Jednalo se spíše o vědomí kmenového příbuzenství. V době obrozenecké se jednalo o vnitřní povahové vlastnosti a celkové odlišnosti specifik slovanských a germanistických. Slovany k sobě odkazuje nepřátelství jiných národů, v tomto případě reprezentováno zejména národem německým.³⁵

Tento pocit začlenění pomohl propuknutí buditelských tendencí, které byly dosud sevřené tlakem vládní reakce. Postupně tyto tendence vedly k solidaritě a k touze po podrobnějším poznání ostatních slovanských zemí, po autentických poznacích z cest po slovanských zemích a zemích jim sousedících a vzájemnému sblížení. U menších zemí se jednalo také o oporu, kterou hledaly u větších bratrů, kteří byli rozlohou, politicky a kulturně silnější. Slovanští představitelé si vyměňovali knihy, horlivě si dopisovali a navazovali kontakty a vyměňovali si názory. Existovaly zde myšlenky na jednotný slovanský stát, kterému by bylo možno obětovat jeden ze znaků národa – jazyk. Později získalo slovanství speciální znak, a to rusofilství. K tomuto novému pohledu dochází v období napoleonských válek. Tato událost odkryla dosud neodhalenou sílu a velikost ruského národa a tím dostala slovanská otázka nový rozměr. Rusko bylo v době obrození jediný samostatný stát a navíc na sebe upozornilo svou rolí v napoleonských válkách.³⁶ Ostatní státy byly povětšinou pod habsburskou mocí, jejíž politická i hospodářská situace se projevila v roce 1811 státním bankrotem. I tento důvod vedl k obrácení nadějí k Rusku, které ukázalo svou velikou moc a Evropě ji dalo pocítit tak jako nikdy před tím. Představitelé naší vzájemnosti se tedy snažili Rusko, ruskou literaturu a kulturu studovat. Nejvýznamnějšími rusofily se u nás stali Josef Jungmann, Antonín Marek a Václav Hanka. Například Marek vidí Rusko jako východní vítr – „Tam od východní strany duch Slavie

³⁴ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 44

³⁵ Tamtéž, str. 138.

³⁶ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 139.

věje.../ Tam k Slovanům jest otvor líbezného zření.../ Vždyť Rurykovo žezlo nám se nevyrvalo, / Až podnes stojí Moskva...“³⁷

Idea slovanství se dostává také do básnictví. Právě v poezii se projevují myšlenky Markovy a Kollárovy. Snaží se projevit oslavné pocity a prorocké ideje slovanské myšlenky a zároveň se snaží pochopit svébytné rysy poezie ostatních slovanských národů. Mezi hlavní objekty zájmu patřil folklór a díla starší literatury, které vedly k bližšímu pochopení historie a kultury národa. Mimo jiné Havlíček upozorňuje, jaký vliv měla Slávy dcera na univerzitní mládež, která se jí nadchla, akademici se začali učit ruskou azbuku a gramatiku ostatních slovanských jazyků.³⁸

Ve čtyřicátých letech se u nás střetávají dvě myšlenkové formy vlastenectví, a to literární a politická. Představiteli těchto zdánlivě protichůdných proudů jsou Jan Kollár jako tvůrce všeslovanské myšlenky a Havlíček Borovský jako představitel vyhraněně nacionální. Tyto ideje byly zcela nové, ale měly velký význam. Havlíček propracoval své teorie před svým čtenářstvem v článcích, nejvíce propracovaná je jeho stať *Slovan a Čech*, kde analyzuje dosavadní pojetí slovanské vzájemnosti.³⁹

V tomto období se jednalo o vzájemnost apolitickou, pouze literárně vědeckou, ovšem její politický dosah nelze popřít. V období národního obrození se Havlíčkův vliv odráží ve snaze nahradit ideu všeslovanství ideou svébytného československého národa.⁴⁰

Kollárova idea se zrodila na začátku 19. století z požadavku národního hnutí Čechů a Slováků, kteří byli v této době ohroženi germanizací kvůli tereziánské a josefínské politice. To je důvod, proč byly počátky národního obrození spojené s obranou národního jazyka, a tudíž se politická část obrození ocitá teprve na začátku svého rozvoje. Slovanské národy, které se bránily germánskému vlivu, hledaly oporu ve vidině společného slovanství v Rusku. Tyto myšlenky se odrazily v Kollárově díle *Slávy dcera* a v pojednání *O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečímí slavskými*. Hlavní pozici přikládá Rusku, které má být oporou a podporou budoucnosti slovanských národů. Ve *Slávy dceři* je tato představa reprezentovaná „silným dubiskem, které vzdoruje zhoubným až dosaváde časům“. Tato teorie působila pozitivně a budivě na všechny slovanské národy a zároveň v ní nalézaly útěchu a povzbuzení. Kollár se ovšem zajímal pouze o literární vzájemnost,

³⁷ MASARYK, T. G. *Česká otázka: Naše nynější krize ; Jan Hus*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2000, str. 29.

³⁸ Tamtéž, str. 67.

³⁹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 72.

⁴⁰ Tamtéž, str. 72.

nikoli politickou, přímo to ve své stati zmiňuje a definuje, co vzájemnost není, ovšem i díky literární vzájemnosti lze přispět k rozmachu slovanských národů.⁴¹

Havlíček přijal z Kollárovy idey historické, ideologické, ale i literární hledisko. Tento fakt se odráží v Havlíčkově chování a zájmech ve studiu, kdy se učil vedle českého jazyka také rusky, polsky a jazyce ilyrskému, přesně podle prvního stupně Kollárova pojetí vzdělanosti. Dále studoval slovanskou literaturu, historii, folklorní a lidovou tvorbu a zeměpis. Ale již v jeho plánech ze studentských let je dochována touha po poznání slovanských zemí a poté i ostatních neslovanských zemí na vlastní kůži. Měl v plánu prostudovat život Slovanstva a poté popsat své zážitky a zkušenosti v mluvnících, slovnících atd. Chystal se dokonce vydat malou encyklopedii slovanskou nebo srovnávací mluvnice slovanských jazyků.⁴²

Kollár stanovil ve svém díle tři stupně vzdělanosti, které vedou ke vzájemnosti. První stupeň se věnuje znalosti jazyků, každý slovanský vzdělanec měl ovládat čtyři hlavní slovanská nářečí – ruštinu, polštinu, českoslovenštinu a jazyk ilyrský. Kollár chápal slovanský jazyk jako velmi rozšířený a starožitný, velice přiléhavý a způsobilý pro náboženství. Druhý stupeň je představován studiem i podnářečí – bulharština, maloruština. Poslední stupeň zastupují učenci a jazykovědci, kteří by měli znát základní nářečí, podnářečí i jazyky vymřelé. Slovanský učenec nemusí řeč plyně ovládat, ale má být schopný rozumět každému z ostatních Slovanů a číst slovanské knihy v originále. Kollár se dovolával ke vzájemnosti literární, která má být podpořena studiem knih a časopisů ze slovanských knihkupectví, výměnou knih mezi učenci, návštěvami a studiem v univerzitních knihovnách.⁴³

Vzájemnost by měla být prostředkem všeobecného slovanského vzdělání. Pomocí studia má člověk zabřednout do otázek historických a filozofických. Kollár viděl otázku historie jako určující, národ by v ní měl nalézt své místo a pokračovat v cílevědomé práci na svých budoucích cílech. Tyto cíle mají být racionální a historie nám má pomoci nalézt hlubší poznání, které povede k lepšímu pochopení slovanské otázky. Dle Kollára nemůže být lidstvo vedeno jednotlivcem, ale spásu nalézá v národě a jeho duchovních hodnotách.

⁴¹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 73-75.

⁴² BĚLIČ, J. *Havlíček a Slované*, ideografická studie, Praha: Nakladatel Václav Petr, 1940, str. 7.

⁴³ MASARYK, T. G., 2000, str. 376.

Tyto hodnoty nalézají na rozdíl od Románů a Germánů právě u Slovanů, kteří ve své bohaté historii dokázali svou pokoru a mírumilovnost.⁴⁴

Kollár upozorňuje na prospěch a překážky slovanské vzájemnosti. Jako první určuje duchovní užitek, který má obohatit slovanský národ. Duchovní obohacení spatřuje v literatuře, která má vést Slovanů k bohatství a světovosti v chování i v myšlení. Jako další prospěch vidí hospodářský výnos, jelikož široká slovanská populace vynesla zisky z nákupu knih. Jako další pozitivum uvádí očištění slovanského jazyka od cizích vlivů a přirozené obohacení slovní zásoby mezi slovanskými nářečnými. Dále také zmiňuje politické účinky vzájemnosti a to vnější a vnitřní. Vnější je vyložena jako snaha po udržení politické moci pod silným slovanským vedením bez snah o převrat či jiné rebelie a vnitřní je vyložena jako ustání možných konfliktů navzájem mezi slovanskými kmeny.⁴⁵

Překážky rozděloval do dvou částí – ty, které si činíme sami, a ty, které vznikají vlivem ciziny. Ostatní státy měly vůči slovanské vzájemnosti podezřívavé stanovisko a projevovaly se až nenávislně. Ale větší závažnost spatřoval Kollár ve slovanských kmenech, které nejsou schopny svou velikou úlohu a vznešenost připustit.

2.2 Názory na Polsko

Ovšem na rozdíl od Kollára viděl Havlíček slovanskou vzájemnost také jako záležitost politickou, která by mohla Slovanů dovést ke svobodě a jednotě. Další rozdílnost je možné najít v jeho sympatiích s Poláky, což se do jisté míry vylučuje s Kollárovým rusofilstvím. Polsko je v této době po neúspěšném boji o osvobození v roce 1831 a navíc mají silné osobní styky se studenty původem z Polska. Dále se projevila i četba polských vlasteneckých spisů (např. Mickiewicz) nebo i Šafaříkových.⁴⁶

Veškeré tyto vlivy se pravděpodobně projevily na Havlíčkových sympatiích s Poláky. Toto Havlíčkovovo přesvědčení se začíná měnit cestou do Ruska. Již ve Lvově, kde čekal na vyřízení pasu, se seznamuje s poměry mezi Poláky, Rusy a Ukrajinci. Neztrácí zde své všeslovanské myšlení, ale začíná upouštět od svých sympatií k Polákům a začíná se spíše orientovat na Ukrajince a Rusy. Havlíček psal v dopise Františku Mudrovi, že ze slovanských národů se nechají popouzet proti nim od Němců pouze Poláci a kvůli touze po

⁴⁴ MASARYK, T. G., 2000, str. 381.

⁴⁵ Tamtéž, str. 377.

⁴⁶ Bělič, J., 1940, str. 8-9.

moci nevidí následky, které vyplývají z tohoto chování v budoucnu. Také měl obavy, že Poláci nebudou v otázce slovanské vzájemnosti jednotní se zbytkem slovanstva.⁴⁷

„Chudoba, zdivočelost a nelidská bída nejvyššího stupně dochází, kde lidé, sami nečisti, chatrně oblečeni, takřka v chlívech bydlí v neúrodných písčítých močálovitých půdách sami hladem mořeni, ještě od pánů svých, Poláků, jak nanejvýš sevřeni jsou. Již pouhý pohled na tyto bídné tvory budí útrpnost; hloupost, nesmělost, zakrslost, následkové bídy a zotročilosti, hledí jim z obličeje... To vůbec Polákům k veliké cti neslouží, že jejich poddaní Rusíni a Bělorusi, ba téměř i Poláci mnohem hůř z ohledu materiálního bytu se mají než Rusové u ruských pánů“.⁴⁸ Je zde možno najít známky jeho obratu v názoru, kdy se začal orientovat spíše rusofilsky a silně protipolsky. Sympatie vůči Ukrajincům Havlíčkovi ale už zůstaly.

2.3 Názory na Rusko

Ovšem díky pobytu ve Lvově se v Havlíčkovi zrodila nová touha po poznání Ruska, která byla podporovaná styky s profesorem Pogodinem. Jeho nadšení a entuziasmus ho provázel na začátku jeho výpravy, obdivoval se velikosti a osobitosti ruského národa a zajímalo ho všechno, co se Ruska týká. Toto počáteční poblouznění bylo vystřídáno rozladěností a kritickými poznámkami. Poznává negativa života v carském Rusku a začíná zpochybňovat vhodnost slovanské vzájemnosti se vztahem k Rusku. Toto zklamání si můžeme vysvětlit proniknutím do vysoké ruské společnosti a rozeznáním skutečnosti, kterou slavjanofilové interpretovali jinak. Dále pak jeho vychovatelská činnost nebyla patřičně oceňovaná a docházelo kvůli tomu mezi profesorem, jeho ženou a Havlíčkem k roztržkám. Je možné, že na jeho zklamání mohlo působit i jeho odloučení od české společnosti a domácího prostředí.⁴⁹

Toto rozčarování odvrátilo Havlíčka od slavjanofilů i od Ruska. Domníval se, že se Rusové snaží pouze otázku slovanské vzájemnosti využít ve svůj prospěch stejně tak jako Poláci. Odvrátil se od myšlenky spojení Slovanů pod ruským vedením. Zapovi dokonce napsal, že chce dokázat, že Poláci a Rusové nejsou naši bratři, soukmenovci a jsou pro nás daleko více riziková než Germáni a Maďaři. Pro Čechy je nepřijatelné, aby své

⁴⁷ Bělič, J., 1940, str. 9-10.

⁴⁸ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 88.

⁴⁹ Bělič, J., 1940, str. 11.

demokratické cíle uplatňovali pod vlivem carského Ruska, které vede svou utlačovatelskou politiku. Ale s odmítnutím orientace na šlechtické Rusko pro český národ hledá východisko v demokratickém a lidovém Rusku. Havlíček se začal odvracet od Kollárových myšlenek, ale ideje o literatuře a jazyku nezavrhuje.⁵⁰

Viděl prostředek zbavení carismu v revoluci, což podle něj nebylo v tehdejší době myslitelné. Zároveň ale upozorňuje, že této změny mohou dosáhnout pouze Rusové.⁵¹ „Mohou se ovšem stát věci nepředvídané a proti nadání všelikého lidského rozumu, pokud však se dá soudit dle zkušeností, aby se v nějakém již brzkém čase mohl podařit v Rusích nějaký znamenitý převrat ve zřízení zemském, aneb jinými slovy, aby se poštěstila revoluce proti císaři a absolutismu. Jediná strana jest v Rusích, která by schopná byla provést nějakou užitečnou revoluci proti absolutismu císařskému, strana totiž slovanskopřavoslavná. Ale právě tato jediná strana, která by nějaké vyhlídky na šťastné povstání mít mohla, nechce sama k věci takové přistoupiti a to z příčin velmi důležitých.“⁵² Teprve po této změně je možné, aby Rusové byli ochraniteli ostatních Slovanů. Havlíček neměl v úmyslu předpovídat Rusku budoucnost, ale domníval se, že pokud by proběhla revoluce, pak za času nepořádků, které doprovází každou revoluci, by mohl Rusko napadnout nepřítel a Rusko by mohlo přijít o část své země. Pouze absolutní moc jednoho cara v této době umožňovala, aby se Rusko nerozpadlo na menší části. Pokud ale Rusové s revolucí posečkají, než bude Rusko připraveno a nerozdílně propojeno, pak je možné provést revoluci a nastolit tak politickou svobodu.⁵³

2.4 Austroslavismus

Další vývoj této myšlenky následoval v roce 1836. V této době prezentoval Havlíček svou kritiku ve stati *Slovan a Čech*. Havlíčkova kritika byla poté doplněna ještě dalšími články. V tomto období se v Havlíčkovi rodí nová myšlenka na politickou koncepci – austroslavismus. Tato idea si žádá slovanskou spolupráci národů jako celků, které jsou samostatné a rovnoprávné. Jedná se zde o spolupráci Čechů a Jihoslovanů jako národů, které jsou si svým politickým smýšlením nejbliže. V otázce austroslovanské

⁵⁰ Bělič, J., 1940, str. 13.

⁵¹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 87.

⁵² Tamtéž, str. 206.

⁵³ Tamtéž, str. 206.

myšlenky Havlíček zaujímá stejné stanovisko jako František Palacký a později přijímá i jeho pojetí národností federalizace Rakouska. Ve federaci vidí Havlíček cestu ke svobodě a zrovnoprávnění Slovanů. Nedostačovala mu pouze literární vzájemnost, ale chtěl pro Slované vydobýt i politické blaho. Chtěl, aby se Slované spojili a společně bojovali za svobodu, která se v tomto kontextu rovnala rozbití absolutistické monarchie a zřízení rakouské federace.⁵⁴

Havlíček nebojuje proti Rakousku jako takovému, ale proti zřízení. Je si vědom toho, že v rakouské federaci je možno uplatnit jeho myšlenku svobody Slovanů. Neměl jako požadavek zřízení republiky, ale žádal si demokracii. Ve stati *Potřeba federace* píše: „Jediný platný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohly spojenými silami přinutit větší národy ke spravedlivosti a hájit proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo. My tedy nevidíme spásu svou v ničem jiném než ve spojení s ostatními menšími národy slovanskými: totiž se Srby, s Chorváty, se Slovinci, se Slováky, s Moravou, s Rusíny, s Poláky, kteří nyní bezpochyby po trpkých zkušenostech přece uznají užitečnost našich zásad. My jsme vždycky horlili o zachování Rakouska jakožto našeho přirozeného spolku a nedáme se ničím mýliti v tomto svém přesvědčení, ani absolutistickými choutkami naší nynější vlády, ani přemrštěnostmi mnohých zhorka nakvašených, ani rýpáním některých uplacených přátel Frankfurta a Košuta. Dříve neb později musí se Rakousko přece státi spojenými zeměmi slovanskými, a kteří jiní národové zůstanou v našem spolku, budou rovně oprávnění oučastníci našich zákonů a našeho štěstí, které nám přece neujde, třeba se nyní od mnohých stran nad námi nebe kabonilo.“⁵⁵

⁵⁴ BĚLIČ, J. *Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo*, nakladatelství M. Stejskal, Praha: 1947, str. 192.

⁵⁵ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. BĚLIČ, Jaromír a SKALIČKA Jiří, ed. *Duch Národních novin*: výbor. Praha: Odeon, 1971, str. 260.

3 ŽURNALISTICKÁ ČINNOST

3.1 Počátky Havlíčkovy žurnalistické dráhy

Karel Havlíček o žurnalistickém povolání původně neuvažoval. Situace týkající se novin a časopisů v jeho době nebyla příznivá. Na českém území nevycházely žádné deníky, což bylo podmíněno cenzurou. Svoboda tisku byla nastolena 15. 3. 1848. Od této doby vznikaly listy, které vycházely pouze po krátké období, jelikož vydavatelé nebyli dostatečně vzdělaní a schopní. Velký počet listů vyšel pouze prvním číslem.⁵⁶ Do této doby vycházely dvakrát týdně Pražské noviny, které obsahovaly přílohu Česká včela, tento list pronajímala vláda a sloužil k vydávání vyhlášek a politických nařízení. Tyto noviny získal v roce 1845 Karel Vilém Medau, který měl zájem vlastnit noviny, které mu přinesou zisk. Chtěl list rozšířit a zvýšit okruh čtenářů, a tak se obrátil na Františka Palackého, který mu později doporučil jako nadaného publicistu Karla Havlíčka.⁵⁷

Havlíček v Pražských novinách navazoval na Čelakovského a Lindu. Čelakovský jako vědec, kladl na list vysoké nároky, ale byl z listu v období absolutismu propuštěn. Důvodem byl překlad řeči cara Mikuláše I. k poraženému povstání Poláků, který okomentoval vlastní poznámkou. Medauovi doporučilo Havlíčka více osobností, ale rozhodující bylo slovo Palackého. Na začátku roku 1846 bylo vydáno první číslo za redakčního dohledu Karla Havlíčka.⁵⁸

Ten viděl tento list jako prostředek k vyjádření myšlenek národního hnutí širokému publiku. Žurnalistika u nás byla důležitým nástrojem komunikace s národem a měla o to větší vliv a důležitost, protože Češi neměli tak bohatou knižní literaturu jako ostatní národy. Podle žurnalistiky Havlíček hodnotil úroveň politické a kulturní emancipace národa a dle rozsahu a kvality novin i život slovanských národů.

Havlíček se snažil vtisknout novinám program, který se týkal národní politiky. Dal novinám nový styl, formu a obsahové zaměření. Nově založil oddíl se zahraničními zprávami, které doplňoval svými komentáři, což mělo čtenáři pomoci hlouběji se ponořit do problematiky daného tématu. Noviny informovaly nejen o událostech každodenního

⁵⁶ VODIČKA, F. A MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 468.

⁵⁷ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 601.

⁵⁸ BOROVIČKA, M. *Kauza Karel Havlíček Borovský*, Baronet, Praha: str. 52-53

života, ale umožnily Havlíčkovi publikovat i poučná díla. I přes překážky, kterým musel čelit, se snažil stále publikovat.⁵⁹

3.2 Stat' Slovan a Čech

Mezi 15. únorem a 12. březnem 1846 v Pražských novinách vycházel na pokračování politicky výrazný článek *Slovan a Čech*. Tento článek dal vzniknout debatám a rozruchu v české společnosti. Havlíček zde podrobuje kritice Kollárův panslavismus, ale zároveň představuje novou myšlenku - austroslavismus. Havlíček se v tomto článku věnuje kritice hlavní části celé slovanské vzájemnosti, totiž myšlenky jednoho slovanského národa s jedním společným jazykem. Tato myšlenka byla dle něj nereálná, v praxi těžko uchopitelná a při špatném výkladu mohla být pro některé národy škodlivá. „Především, abych, jak se říká, i s dveřmi do domu vpadl, vyslovuji pevné a nevyvratné přesvědčení své, že Slované, totiž Rusové, Poláci, Češi, Illyrové atd., nejsou jedním národem. Tato slova jsou jako výpověď vojny, a tak rozhodná, že obšírného vysvětlení potřebovati budou.“⁶⁰ Na konci článku své stanovisko znovu opakuje. „Slované nejsou jeden národ, nýbrž čtyři tak samostatné a tak mezi sebou nespojené národy, jako kterékoli jiné národy evropské – Každý z těch národů slovanských sám pro sebe stojí a jeden za druhý ani v dobrém, ani ve zlém neodpovídá; čest a hanbu národní nemají společně.“⁶¹ Dále píše: „Zkrátka a s hrdostí národní řeknu: „Já jsem Čech,“ ale nikdy: „Já jsem Slovan“. Kdykoli se nazvu Slovanem, učiním to vždy jenom ve smyslu učeném, země a národopisném. Slované mají čtyři vlasti, a ne jednu vlast.“⁶²

Havlíček doporučoval, aby se národy spojovaly v případě, kdy si mohou navzájem pomoci. Upozorňoval, že by mohla být tato myšlenka zneužitelná a že udržení přátelství mezi některými národy není možné, jelikož každá země hájí své zájmy. „...jisté, pevné přátelství udržeti se nemůže, protože velmi mnoho příležitosti jest k vzniku sobectva, kde tak často otázky nastanou o jmění, o užicích, o školách atd.“⁶³

Havlíček také definuje pojem národ, udává, že nestačí pouze stejný jazyk, ale také stejná kultura. „...nesmíme přece zapomínat, že nejen jazyk, nýbrž také obyčej,

⁵⁹ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 529

⁶⁰ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 162.

⁶¹ Tamtéž, str. 176.

⁶² Tamtéž, str. 176.

⁶³ Tamtéž, str. 165.

náboženství, vláda, vzdělanost, sympatie aj. více dohromady národnost, a tedy i rozdíly mezi rozličnými národy tvoří.“⁶⁴

U některých národů již Havlíček neočekává větší míru spolupráce či náklonnosti. Tvrdí, že jediný národ, od kterého by se Češi mohli čekat přátelství, jsou Illyrové. Právě Illyrům a Čechům přinesla dle Havlíčka nejvíce prospěchu a užitku. „Takový ale poměr je toliko mezi národem naším a illyrským; pročež také ujišťuji, že opravdové a trvanlivé přátelství a bratrství, pravá, více než literární vzájemnost jenom mezi námi a Illyry býti může, a také bude, jako vůbec jisto jest, že těmto dvěma národům největší zisk z idey slovanstva vyplynul.“⁶⁵

Jako základní a nejcharakterističtější znak národa Havlíček považoval jazyk, který Slované společný nemají, takže není možné, aby se Slované reprezentovali jako jeden národ. „Aby někdy Slované všichni jediného jazyka v literatuře užívatí mohli, je věc nemožná, a proto každé snažení k tomu nesmyslné a jako maření času škodné.“⁶⁶

Poukazoval na to, jak se Kollárova idea ujala a Slované se snažili neobratně učit cizím jazykům bez znalosti svého vlastního mateřského jazyka. „Jak obyčejně na světě bývá, stala se i tato myšlenka slovanstva, jako všechny jiné velké a nové myšlenky, módou u nás takže před několika léty každý skoro sebe jmenoval Slovanem, stydě se jaksi za tak malé jméno jako naše Čech, Moravan, Slezan, Slovák; každý dříve než se počal učit mluvnici české, přeběhl ruský, polský aj. jazyky, mnoho o nich sice nevěděl, ale přece s učenou tváří knihy a časopisy v rozmanitých jinoslovanských jazycích čítal a z nich mnoho, časem nesmyslně, do češtiny překládal.“⁶⁷

Věnoval se problematice panslavismu, což vnímal jako fantaskní představu, která nelze realizovat, což dle Havlíčka dokazuje mimo jiné i nepřátelství mezi Rusy a Poláky. Viděl slovo Slovan jako termín čistě vědecký, který určuje zeměpisnou polohu. Tento jeho postoj byl bilancí vlastních zkušeností a názorů, které do této doby získal. „Co jsem napsal, vyplývá z čtení skoro všeho, co posud o záležitosti panslavismu psáno jest, a z osobní zkušenosti mé, kterou jsem dílem na cestách, dílem z knih o slovanských národech nabral, a všechno zde napsané jest úplné přesvědčení moje.“⁶⁸

⁶⁴ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 162-3.

⁶⁵ Tamtéž, str. 165.

⁶⁶ Tamtéž, str. 176.

⁶⁷ Tamtéž, str. 159-160.

⁶⁸ Tamtéž, str. 176.

Sám Havlíček se přiznává k tomu, jak se nechal všeslovanskou otázkou v době studií nadchnout, ale vykonané cesty do Polska a Ruska mu daly poznat pravdu. „...a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhým neustupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, které mi seznavšímu dostatečně Rus i Polsko, jakousi ironií zavánělo.“⁶⁹

Kritizuje ruské pojetí všeslovanství, které si Rusové vysvětlovali jako možnost podmanění západních slovanských zemí. Snaha Rusů vést Slovanů pod záminkou všeslovanství se Havlíčkovi nezdála nejvhodnější. „V celém světě, zvláště ale Evropě, jsou Rusové buď nenáviděni neb opovrženi (a to skoro napořád z dobrých příčin); bylo jim tedy divno, ale nadmíru příjemno naléztí přece někde na západě přátele. I spřátelili se hned a sbratřili s námi i s Illyry, považující se však za starší bratry, za poručníky naše. Ruští panslavisté totiž dle svého pošetilého smyšlení i o nás i o Illyrech se domnívají, že bychom rádi pod jejich vládou stáli, a pevně jsou přesvědčení, že jednou všechny slovanské země v moci své míti budou !! ...Tito pánové počínají všude místo ruský říkati a psáti slovanský, aby pak místo slovanský zas také ruský říci mohli.“⁷⁰

Dále vykládá o nečestných úmyslech, které Rusové dle Havlíčka skrývali pod záminkou slovanské vzájemnosti. „Nemohu zde všechno obsírně vypisovati a na svědectví uváděti, co jsem v Rusích a Slovanstvu mluvíti slyšel a vyrozuměl; dosvědčiti však mohu, že Rusové s ostatními Slovanů nikoli bratrsky, nýbrž nepoctivě a sobecky smýšlejí. Jak směšno, jak neprakticky bylo by tedy s tajným nepřitelem svým, který rouchem bratrským chtivost svou jen zakrývá, bratrovati se!! Přiznávám se, že mi Maďaři co zjeví nepřátelé Čechů a Illyrů jsou milejší než Rusové, kteří s jidášským políbením přicházejí – nás vstrčiti do kapsy.“⁷¹

Havlíček vidí hlavního nepřitele našeho národa v něm samotném. „Jediný a opravdový nepřítel naší národnosti – jsme my sami. ...A proto zapotřebí není v Rusích a v Polsku pomoci hledati, nýbrž jenom zastaralou převrácenost ze sebe vypuditi.“⁷² Další negativum spatřuje v pasivním přístupu Čechů, kteří mají utkvělou myšlenku na obavu z vlivu Německa, přes to, že jsou součástí silné rakouské monarchie. „A kdyby všichni Němci dohromady o naši záhubu stáli, ačkoli tomu tak není, vždyť nejsme sami Češi proti

⁶⁹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 161.

⁷⁰ Tamtéž, str. 171.

⁷¹ Tamtéž, str. 172.

⁷² Tamtéž, str. 170.

nim! Jsme část mohutného mocnářství a stát náš co do mocnosti vyrovná se jistě celému Německu. A vláda naše národnost naši nikterak nepotlačuje, ba naopak ji zvelebí, a v čas potřeby i zastávati bude!“⁷³

Zde se dostával k myšlence austroslovanské, vidí v ní prostředek ke svobodě rakouských národů pomocí federalizace Rakouska.

Tento článek byl přijat negativně také u Havlíčkových známých z Ruska. Zde se jeho článek nejvíce dotkl Ševyrjova, který o tomto článku napsal Pogodinovi do Mariánských lázní. Napsal, že Havlíček nemá konstantního názoru, že v Rusku pomlouval Rakousko a nyní zase naopak. Dále si pak Ševyrev stěžoval, že Havlíček nemá žádný vzor, nemluví o nikom v dobrém. Pogonin nechal tento dopis přečíst také Hankovi, který byl představitelem českého rusofilství, a Šafaříkovi, který původně Havlíčka jako vychovatele do Ruska doporučil. Šafařík později nabádal oba ruské profesory, aby se článkem dále nezaobírali a nazval Havlíčkův článek bláznovstvím, zlomyslností a hloupostí. Pogodin odpověď do Ruska Ševyrevovi zaslal s poznámkou, že se Havlíček o něm vyjadřuje ve skrze pozitivně a pouze v tisku si dovolil něco špatného a hloupého a nabádal Pogodina, aby se takové malichernosti nevěšmal, a ona sama upadne v zapomnění.⁷⁴

Po zrušení Národních novin odešel Havlíček do Kutné Hory, kde začal vydávat vlastní časopis Slovan, celým názvem *Slovan – časopis věnovaný politickým a vůbec veřejným záležitostem slovanským, zvláště českým*. Jeho název měl připomenout sounáležitost se slovanskou rodinou a fakt, že nejsme v Evropě osamoceni. V Kutné Hoře také vyšly sborníky článků Epištoly Kutnohorské a Duch národních novin. Povolení k vydávání Slovana Havlíčkovi přišlo 8. 5. 1850, první číslo bylo vydáno o pět dní později a časopis vycházel dvakrát týdně.⁷⁵ Většinu článku si psal Havlíček sám, i přes to, že měl po zemi řadu dopisovatelů. Jeho časopis čelil velké oblibě, ve své době si získal kolem dvou tisíc čtenářů. Zde také uveřejnil svůj další článek, který se týká ruské otázky.⁷⁶

⁷³ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 169.

⁷⁴ MORAVA, J., 1986, str. 69-71.

⁷⁵ CHALUPNÝ, E. *Karel Havlíček*, Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství: 1959, str. 79.

⁷⁶ Tamtéž, str. 81.

3.3 Stat' Rusové

Politická úvaha *Rusové* vyšla 10. června 1850 ve Slovanu. Tento článek představuje shrnutí a rekapitulaci jeho poznatků o Rusku. Havlíček zde rozděluje Rusko na lidové a caristické. Objevil přitom ruský lid, který by mohl nad carským Ruskem zvítězit. „Především musíme vždy dělit od sebe ruský národ od jeho vlády. Něco jiného jsou Rusové, naši slovanští bratři, národ veliký, dobromyslný, velmi schopný a čiperný, zachovalý ve staroslovanských dobrých obyčejích, národ s velkou budoucností, od kteréhožto se i my i všichni ostatní slabší kmenové slovanští pro budoucnost ještě mnohého dobrodiní nadíti můžeme; a něco jiného jest zase nynější ruská vláda, vláda, to zcela dle cizích, nechvalitebný obyčejů chytře zosnovaná, jejížto nejhlavnější nástrojové jsou cizinci, bez všeho citu k národu ruskému. Velmi bludně a proti svému prospěchu bychom jednali, velmi bychom lezli do pasti od našich nepřiznivců a závistníků chytře nastrojené, kdybychom tento rozdíl náležitě nečinili, kdybychom se dali skrze darebnost a chyby ruské nynější vlády popuditi též proti ruskému národu, kdybychom považovali absolutismus ruské vlády za vlastnost a za vinu ruského lidu, kdybychom proto, že cár ruský všude v Evropě zkaziti hledí konstituční a právní vlády, zanevřeli proti svým rodným bratřím, ruskému národu.“⁷⁷

Pokud Havlíček mluvil o Rusích, měl povětšinou na mysli poddaný lid, v Rusku nazývaný „*mužici*“. Havlíček je popisoval jako poddanou pracovitou vrstvu ruského obyvatelstva. Ruský mužik nejvíce vytrpí od šlechty, které odvádí daně a ustanovuje, kdo bude odveden do vojska. Před šlechtou je chrání císař, ale zároveň Havlíček dodává, že ruská šlechta s lidmi nezachází tak krutě jako polská. „Lid poddaný ruský, jenž jest nejčtetnější stav, jest pravý nositel všech břemen a otrok v pravém smyslu toho slova, který se za peníze může kupovati a prodávati. Právě tento lid ale skoro nikde nepřijde dohromady s vládou a nemůže nikde cítiti obtíže od císaře, naopak vidí v císaři ještě ochránce svého proti pánům svým, proti šlechtě.“⁷⁸

Dále popisoval carské mužiky, kteří obývají statky náležící carovi. I tito tzv. svobodníci musí odvádět daně, ale dle Havlíčka jsou tyto daně velmi mírné a neobtěžují. Tuto vrstvu popisoval jako příčinlivou, pracovitou a velmi podnikavou.

⁷⁷ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 205.

⁷⁸ Tamtéž, str. 209.

Havlíček srovnává ruskou politickou situaci s Francií, kde před 70 lety dle Havlíčka panoval ještě horší absolutismus než je nyní v Rusku, ale kde nyní mají republiku. Vyjadřuje názor, že ruský národ je daleko silnější než ruská vláda, která může pominout. „Nepřehlížejme nikdy onu velikou pravdu, že bylo zapotřebí kolik tisíc let, aby se utvořil a vzrostl ruský národ, že ale za jednu noc, za jednu hodinu může povstati a zase pominouti každá vláda.“⁷⁹ Na druhou stranu upozorňoval, že by bylo lehkovážné si myslet, že by změna v Rusku propukla v nejbližší době, jelikož v této době nebyly v Rusku přiměřené podmínky a okolnosti pro takovou změnu. „...pokud však se dá soudit dle zkušeností, pokud se dají předvídati budoucí věci politické, není ani pomyšlení, aby se v nějakém již brzkém čase mohl podařiti v Rusích nějaký znamenitý převrat ve zřízení zemském, aneb jinými slovy, aby se poštěstila revoluce proti cáru a absolutismu.“⁸⁰

Na závěr článku ještě dodává: „Účel můj zajisté byl jenom ten, abych ukázal, jak marné jsou naděje, jak špatně jsou vypočítány plány těch, kteří již blízkou konstituci v Rusích prorokují a na to se při krocích svých politických spoléhají. Vždy však jest při každém politickém jednání hlavní základ dobré znání okolností.“⁸¹

Zajímavé je, že po roce 1846, kdy již nechtěl psát o Rusku, ale pouze o Rusech, najednou úplně obrací a věnuje se opět ruskému tématu. Rusy idealizuje, opět je nazývá svými bratry, což před tím kritizoval a odmítal, a špatnosti Ruska vidí v jejich vládě. V další části i toto vyvrací, poukazuje na to, že situace s vládou není tak špatná, jak na první pohled vypadá. „Nesmí se vůbec mysliti, že jest ruská vláda tak nesmyslná a tak tatarská jako se jeví v popisech, zvláště německých cestovatelů a žurnalistů, nesmíme si také ruskou vládu představovati tak, jak nám ji malují Poláci, jejichž to barvy jsou jen pouhá žluč; naopak ruský absolutismus jest mnohem snesitelnější než rakouský absolutismus před r. 1848, protože jest pohyblivý, živý, poněvadž zamezuje sice národu všecken podíl v politice a ve vládě, ale otvírá mu zato nesmírné pole pokroku v každém jiném ohledu a stará se tak skutečně o ustavičné zvelebení a zmocnění Ruska.“⁸²

Dokonce se snaží ocenit i ruské mocnáře, kteří se podíleli na zvelebení a rozšíření Ruska. Havlíček viděl carismus jako dobrý prostředek k zdokonalení a pevného spojení Ruska, které si teprve poté vybuduje svou svobodu. „Rusové měli také skutečně to štěstí, že

⁷⁹ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 206.

⁸⁰ Tamtéž, str. 206.

⁸¹ Tamtéž, str. 211.

⁸² Tamtéž, str. 208.

v dosti krátkém čase po sobě měli několik schopných, činných a energických mocnářů jejichž-to duchu děkovati mají nynější moc své říše, která by zajisté nebyla nyní první mocností evropskou, kdyby nebyli v krátkém čase po sobě nad ní panovali Petr Veliký, Kateřina II., Alexander i Mikuláš. Komu povědomo jest, jak nepatrné Rusko bylo před Petrem Velikým a co jest nyní za Mikuláše Pavloviče, tent' zajisté vida tak neslýchaný pokrok, vyznati musí, že měli Rusové ze své absolutní vlády kromě zlých také velmi mnoho dobrých následků.“⁸³

3.4 Obrazy z Rus

Havlíček měl v plánu svou cestu do Ruska literárně zpracovat, o takovém úmyslu svědčí soupis plánovaných děl s názvem *Cesty po veškerém Slovanství*, kde popisoval budoucí kapitoly. Z jeho pobytu vzniklo literární dílo, které ho uvedlo do literárního světa. Již v průběhu svého pobytu si Havlíček pořizoval různé poznámky a zápisky z nového prostředí. Tyto poznámky se týkaly spíše obecných znaků, které byly společné pro nějakou skupinu lidí nebo společenský stav. Zapisoval si vzhled a oblečení lidí, jejich zvyky a chování, různé situace ve městě a na venkově. Obrazy podávají analýzu soudobé ruské společnosti.⁸⁴

Již za jeho trvání v Rusku byly v Čechách v časopise *Květy a Česká včela* tištěny črty *První zkouška z československého jazyka v Moskvě* a *Svátek pravoslavnosti*. Po jeho příjezdu v roce 1845 vyšly v *České včele* části *Gulaňje* a *Kupěčestvo*. O rok později v *Časopise českého muzea* vyšla črta *Cizozemci v Rusích*. Havlíček v *Obrazech z Rus* dává najevo své kritické stanovisko, vyjadřuje svůj pozitivní i negativní názor na skutečnost a čerpá z nich poučení pro vlastní národ.⁸⁵

Jeho cesta měla za úkol podat realistický obraz o Rusku, které bylo do této doby vnímáno spíše negativně vlivem západoevropských cestovatelů a historiků. Havlíček se snažil podat nezaujatý a věcný pohled na skutečnost. Snažil se o komplexní pohled, studoval různé typy lidí a míst, popisoval chování lidí a prostředí. Líčí fakta, která vyzoroval a na okraji připojuje také svoje úvahy. Pokusil se o úplné oproštění od vlivů, které by ho mohly ovlivnit z jeho empirického pozorování.

⁸³ PROCHÁZKA, V., 1961, str. 208.

⁸⁴ ŘEPKOVÁ, M. *Satira Karla Havlíčka*, Praha: Academica, 1971, str. 61

⁸⁵ VODIČKA, F. a MUKAŘOVSKÝ, J., 1960, str. 519-520

3.4.1 První zkouška z československého jazyka v Moskvě

Na konci července 1843 byl vydán první obraz, který je ze všech nejkratší. Havlíček zde popisuje prostředí na moskevské univerzitě. Vyjadřuje zde své nadšení z velikého zájmu o český jazyk, který byl i v Čechách upozadován a v nevážnosti. Havlíček si také všímá uniformy, kterou studenti v Moskvě nosí. Vyjadřoval radost nad vybranými tituly a úspěchy zkoušených studentů, které profesor Boďanskij sotva stačil chválit. Havlíček viděl zásluhu jejich úspěchu právě v profesorovi, jenž byl sám milovníkem češtiny a toto nadšení předával dál. „Izvolte atvečát“ (raďte odpovídat)!“pravil pan Boďanský jednomu Poláku a předložil mu (jako vůbec) první otázku ze Starožitností, druhou z Národopisu, na které se po rusku odpovídalo, a třetí byla čísti a na rusky přeložiti kteroukoli stránku z některé české knihy s gramatickými výklady. Pan Boďanský sotva stačil křičet: Prekrásno! Prevaschodno! atd. A vůbec všickni tak horlivě byli připraveni, že po zkouškách ani jeden nedostal první klass, ale všickni eminencie a ademie. (První zkouška z československého jazyka v Moskvě, str. 13)

3.4.2 Svátek pravoslavnosti

O dva roky později Havlíček napsal další obraz. Ten se zabývá slavností, Havlíček zde líčí průběh církevní ceremonie, která proběhla v Kremlu. Díky jedinečnému náboženství se jednalo se o unikátní slavnost, kterou Havlíček nechtěl zmeškat, tato událost se koná každý rok o velkopostní neděli. „Pročež zde popíšu překrásný obyčej ruské církve, ku kterému nenajdeme nic podobného u všech národů evropských a který mne potěšil a povzbudil tak velice, že bych již pouze kvůli němu své cesty do oněch vzdálených, cestování nepohodlných krajin nelitoval.“⁸⁶

Lze zde pozorovat, že Havlíčkovi učarovalo národní nadšení a společenské procítění této události. Událost působila monumentálně, Havlíček popisuje velké množství lidí, již přišli do chrámu na slavnost, dále váženost, se kterou bylo kněžstvo přijato. Ceremonie se konala za důstojného ticha doplněného zpěvem chorálního sboru. Vrcholem slavnosti bylo zatracování zločinů a zločinců, již se nějakým způsobem dopustili činů proti zemi a národu. „Mráz mi šel po těle, když jsem si potichu opakoval jejich *Proklat budiž!*

⁸⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 16.

A tak diákon prošel všechny nepravosti, hříchy a bezbožnosti, které jen mohou být proti Bohu, člověčenstvu a vlasti vypočítaje jednu po druhé, vždy stejně začínaje...“⁸⁷

Po této fázi přicházela oslava činů a jedinců, kteří se podíleli na zvelebení národa. Tato oslava byla zakončena přáním ruskému národu všeho nejlepšího. „Opět diákon otevřel knihu, ale nebyla to strašná kniha ošklivých přestupků, hrůzy a prokletí: byly to zlaté zápisky ruské historie, vděčné, citlivé upomínky všelikých dobrodiní, vřelá pochvala zásluh o vlast ruskou, vypočtení slavných jmen a krásných skutků zasloužilých v národě mužů. Líbila se mi především na celém ustanovení této slavnosti šlechetnost a velikoduchost, která při hanbě a přestupcích, zapomněvši černá jména zhynulých již zrádců a škůdců, uváděla pouze všelike hříchy pro výstrahu současných krajanů; při chvalitebných však skutcích, zásluhách a dobrodiních nezamlčela ani jedno jméno mužů jednavších neb trpěvších pro vlast.“⁸⁸

Pokud se jedná o samu církev, Havlíček v tomto Obraze chválí její funkci, kterou představuje národní cítění. Ovšem později si všiml souvislosti církevní moci a státní. V dalším obraze se vysmívá zbožným gestům provázející hromadné slavení.⁸⁹

3.4.3 Gulaňje

Název třetího obrazu *gulaňje* nechal úmyslně Havlíček nepřeložený, jelikož v každém jazyce jsou některá slova tak původní, že je přeložit nelze. Havlíček zde popisuje způsob prožívání a oslavování ruských svátků, které rozděluje na Velikonoce, konec masopustu a první máj. Název má tedy znamenat veselení a prožívání radostí, které zažívá ruský lid při oslavách svých slavností a zvyků. Právě v těchto obyčejích vidí Havlíček původnost ruského člověka, jelikož skrze ně se nejvíce představí. Havlíček popisuje, jak takové ruské veselí probíhá, a srovnává ho s německým způsobem oslavy, který převzali také Češi. „Ruský maľad'ec (jonák), když si umínil pogulať, tančí, jako by si chtěl nohy přelámat, zpívá, jako by se chtěl o hlas připravit, a pije, jako by chtěl duši vypustit.“⁹⁰

Dále si Havlíček v tomto Obrazu všimá také rozdělení ruského obyvatelstva. Všechny události v této stati jsou vypravovány rozděleně. Liší se v tom, jak událost

⁸⁷ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 20.

⁸⁸ Tamtéž, str. 21.

⁸⁹ viz 84.

⁹⁰ Tamtéž, str. 28.

prožívala chudší část obyvatelstva a jak šlechta a měšťanstvo. Je zde patrné, že v Rusku existovala propast mezi urozenými a bohatými a mezi mužiky a chudými. Každý z těchto společenských vrstev vnímal a oslavoval svátky sobě vlastním způsobem. „Celé totiž obecenstvo v Rusku dělí se hlavně na dvě části, které zde pojmenujeme obyčejným způsobem, totiž *páni* (gospodá) a *národ*, to jest část „jevropeská“ a část ruská, aneb sumárně s jedné strany *frak*, s druhé *kaftan*. Tyto dvě části se dělí o sebe tak jako olej a voda, jako den a noc...“⁹¹

Svátek Sokolniky (první máj) popisuje Havlíček již negativněji. Líčí průběh slavnosti, která se odehrává v lesících, kde jsou rozesté boudy, v nichž se připravuje občerstvení. Opět si všímá rozdílu chudších a bohatších stanů, které měly na vrcholu carskou vlajku. Havlíček ponejprv myslel, že uklánějící se lidé s kříži skládají úctu před svatým obrazem, pak poněkud znepokojeně dodává, že: „přistoupiv blíže, viděl jsem, že to jest kabák (kořaleční šenk).“ „...Poněvadž Rusové dle národního obyčeje ničeho, buď si to jídlo neb pití, nepožívají nepoklonivše se a neznamenavše se křížem, odtud tedy to ustavičné klánění a křížování se okolo stánu. Ku pláči musí pohnouti lidumilovného člověka ona nesmyslnost, dřevěnost, s kterou i ruský, ouplně nevzdělaný v náboženství, na některých nepatrných formách lpí a přitom hlavní věc, smysl jejich zanedbává.“⁹² Havlíček si zde všímá vlivu církve a cara jako prostředku k utiskování ruského lidu.

Havlíček si také všímá rozdílů v tom, jak Rusové odpočívají v rodinných kruzích. Jejich vztahy jsou vřelejší, zatímco v Evropě se od sebe rodiny vzdalují a jsou si cizí. „Čím více se evropské lidstvo v celosti, ve velikosti k sobě blíží, tím více se jednotlivci, rodiny od sebe vzdalují a odcizují. Jako veliké těleso, naše země, dle jisté theorie poznenáhlu vždy více chladne, tak i stydnou srdce vzdělanějšímu obecenstvu; jenom hlavy, rozumy se víc a více osvěcují, srdce však ledovají.“⁹³ Zároveň zmiňuje rodinnou atmosféru, která doprovází vztahy v Rusku. „Na východu Evropy, v Rusích a v Polsce, panuje vždy ještě krásná, srdečná rodinnost. Svazky mezi rodičemi s dětmi, mezi příbuznými, mezi sluhou a pánem jsou tam ještě silnější, srdečnější, vzájemnější.“⁹⁴

Tento obraz je zakončen líčením zvyku, který se odehrává za upomínku zemřelých. Kolem hřbitova se opět vystaví stany, ve kterých jsou komedianti, v okolí je hudba a lidé

⁹¹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 32.

⁹² Tamtéž, str. 52.

⁹³ Tamtéž, str. 53-54.

⁹⁴ Tamtéž, str. 54.

tančí. Havlíček se pozastavuje nad zvykem, který je zvláště pro ruskou společnost charakteristický. Jedná se o tzv. pomínky, které spočívají v pořádání hostiny pro chudé a pro přátele, tato hostina se prostře na hrobovém kameni a kolem se shromáždí celá rodina a všichni se veselí na zdraví nebožtíků. „Přepodivný jest pohled na ono množství stolujících a veselících se mezi náhrobními kameny; všude okolo hudba, zpěv a povyk, a z jasného oka časem vypadne slza a kápne na hrob nedávno zesnulého; jinde se jiný, kterému ještě do veselosti není, za dui odloučenou vroucně modlí. Přepodivná směsice, které teprve člověk přivyknouti musí, aby ji porozuměl.“⁹⁵

3.4.4 Kupéčstvo

Na začátku tohoto obrazu Havlíček uvádí mylnou domněnku, že Rusové převzali od Němců veškerou kulturu. Havlíček tuto teorii vyvrací a představuje ruské kupce jako nositele národních vlastností a pravého ruského charakteru. Je zde zajímavé, že se objektivní Havlíček, jako kupecký syn, zabývá ruskými kupci se sympatiemi. Popisuje kupce jako střední stav, který je svobodný, ale zaujímá své místo pod šlechtou. Ke kupcům mají ostatní obyvatelé respekt, chovají se k nim s úctou a váží si jich za jejich pracovitost. Právě kupci tvořili jakousi přechodnou oblast mezi chudými a urozenými. „Krásné stránky národního charakteru ruského jeví se právě na kupcích nejpěkněji, dílem také proto, že ani k utlačeným ani k utlačovatelům nepatří, požívajíce jakési samostatnosti, neodvislosti a svobody, všechno ovšem jen relativně řečeno.“⁹⁶ Havlíček rozděluje kupce do tří tříd, které jsou rozděleny v závislosti na výši daní, které jsou povinni odvádět, a podle toho poté mají kupci různá práva. Vysvětluje prestiž slova kupec, které prezentuje nejlepší vlastnosti ruského obyvatelstva. „Může se právem říci, že kupcové, kupéčstvo, celý národ ruský reprezentují, i charakter, i způsob života, i vzdělanost...“⁹⁷

Dále Havlíček podrobně popisuje způsob jejich oděni. Většina jich chodí oblečena tradičně, ovšem čím bohatší kupec je, tím více se snaží vyrovnat evropskému stylu oblékání. Havlíček z tohoto rozmaru viní jejich manželky. „Ženy jsou, jako již prvního

⁹⁵ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 57.

⁹⁶ Tamtéž, str. 66.

⁹⁷ Tamtéž, str. 59.

hříchu v ráji, i těchto provinění proti národnosti hlavní příčinou: čím více se oblek mužů jejich činovnické evropejštině blíží, tím hrději se na promenádách vedle nich vypínají.“⁹⁸

Dále se věnuje vzdělání kupců, kteří většinou nenavštěvují školu. Havlíček líčí, že učitelem kupců je jejich ruská říše a život sám. Díky zkušenostem a vlastním zážitkům, které nabyli cestováním, což je součástí jejich povolání, získávají daleko hlubší a důkladnější poznatky o své zemi a národu. Negativně se vyjadřuje ke šlechtě, která spíše lépe zná Evropu než své Rusku.

Havlíček popisuje kupce jako dobrosrdečné vlastence, kteří podporují ostatní Rusy. Přispívají obyčejným lidem před chrámy, vykupují dlužníky z vězení, obdarovávají vysloužilé vojáky, žebráky, dokonce i zloděje. Všimá si darů, které kupci dávali církvi a které také činily největší část jejich bohatství. Podporovali církve peněžitými dary, ale i šatstvem či obrazy, za nimiž se po svých cestách vraceli za modlitbou.

Zároveň ale zmiňuje i negativní vlastnost kupců – taškárství, ale obratem je omlouvá, protože tato vlastnost je vlastní všem, bez rozdílu národnosti či sociální třídy. „Hlavní zásada ruských kupců jest dostati za zboží co možná nejvíce, bez ohledu, stojí-li za to či nic; přitom se již samo rozumí, že špatné zboží, mohou-li, také rádi za dobré prodají. Ruští kupcové dokonce to neznají, co se v obchodu poctivostí nazývá; obchod jest u nich, jako u všech východních národů, vojna bez krveprolití, kdo s koho, ten toho; ošiditi u nich jen znamená býti chytřejším a nikoli za nedovolenou věc se nemá, nýbrž ke cti slouží.“⁹⁹ Na jejich obranu ale dodává, že každý zákazník si musí sám zjistit cenu zboží, protože pak ho nelze oklamat. A poté přidává, že tato vlastnost je u kupců veřejně známá, takže se tím nedopouští něčeho špatného, na rozdíl od Němců, kteří své vlastnosti záměrně skrývají. Na vlastní kůži sledoval postup, kterým kupci klamali své zákazníky a pokoušel se je v jejich řemesle překonat, ale vždy neúspěšně. „Ačkoli jsem se skoro po každé několik nových praktik naučil znáti, přece jsem za čas svého pobytu celou zásobu nevyčerpal, takže mě ještě krátce před odjezdem, když jsem některé na cestu potřebné věci kupoval, přece notně opálili.“¹⁰⁰

Ke konci dodává, že oblast, která není ruským kupcům vlastní, je finančnictví, bankovníctví a obchod s Evropou. O mezinárodní obchod se starali většinou cizozemci,

⁹⁸ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. 1986, str. 63.

⁹⁹ Tamtéž, str. 73.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 75.

jelikož byli lépe jazykově vybavení než Rusové, ačkoli ti se snažili novým věcem naučit. S evropským obchodováním se dle Havlíčka začalo po založení Petrohradu. Věnuje se také rozdílu mezi Petrohradem a Moskvou, přičemž Petrohrad vnímá jako město cizinců a odrodilců a Moskva představuje město, kde se doposud udržela pravá ruská nátura právě díky kupcům. „Moskvu bych výhradně nazval metropolí kupčestva ruského, a tím se i snadně vysvětluje, proč až posavad vždy hlavně národnost ruskou a starožitnost reprezentuje proti cizozemskému Petrohradu.“¹⁰¹

3.4.5 Cizozemci v Rusích

Na začátku této stati Havlíček představuje problematiku ve vztahu národa a ciziny a vytváří vlastní definici národa. „Národem sluje v nejčistším a nejideálnějším smyslu veliký počet lidského plemene, jenž stejného původu jsa, svým zvláštním jazykem mluví, zvláštní obec (stát) tvoří, zvláštní své náboženství vyznává a zvláštními vlastnostmi a obyčejí od jiných patrně se rozeznává. Ačkoli původně každý národ všechny tyto známky na sobě měl, stalo se přec během věku, že již nyní ztěžka najdeme národ, jenž by byl některou aneb některé z těchto svých vlastností neztratil a jiné za to od cizích národův nepřijal.“¹⁰²

Havlíček se zde zajímá o způsob, jakým působí cizinci na ruský život na Rusy a jaký postoj vůči nim zaujímají. Cizinci jsou dle Havlíčka v Rusku pozitivně přijímáni a také poukazuje, že v jistém smyslu jim jejich zahraniční původ zajišťuje vyšší postavení, než kterým disponuje rodilý Rus. Cizí vlivy hodnotí většinou negativně, jelikož se podílejí na poškozování původního ruského národa a v Rusku hledají rychlý způsob zbohatnutí. Havlíček pátrá v historických souvislostech po vládcích, kteří se podíleli na udržení ruského způsobu života. Zmiňuje Petra Velikého, jenž si na svůj dvůr zval cizince, především Němce, pravděpodobně za účelem bližšího přiblížení Ruska k Evropě. Odtud patrně pochází kladné přijímání cizinců v Rusku. Dále se zmiňuje o císařovně Anně, za jejíž vlády panoval v Rusku původně německý hrabě Biron, jenž z úřadů propouštěl Rusy a dosazoval za ně své krajany. Za vlády Alžběty se Němci upozadovali a dostávala do popředí francouzská společnost, která se poté nejvíce etablovala za vlády Kateřiny, jež ale

¹⁰¹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 73-74.

¹⁰² Tamtéž, str. 83.

zároveň podporovala ruskou společnost a národnost. Na konci velebí také vládu carů Alexandra a Mikuláše, již se podíleli na zachování ruské společnosti a pozvednutí ruského národa. Přes to, že bylo cizinců v Rusku stále mnoho a jejich možnosti byly veliké, zůstali v podřízenosti vůči ruské šlechtě a caru, kteří byli mocnější.

Dále se zajímal o ruské vyšší poměry, kde si většinou do domácnosti najímají cizince, od pradlen a švadlen po vychovatele svých dětí. Ačkoli byl Havlíček také cizinec najatý jako vychovatel, odsuzoval vliv zahraničních vychovatelů na ruské děti. „Škoda jen, že hned z mládí od národního jazyka a obyčejův skrze cizozemské své vychovatele odlučování bývají, a tak národnost jen povrchně na sobě nosí, vnitřku ale v duši i v srdci zahnízdí se chladná cizozemština.“¹⁰³ Tito cizinci podle Havlíčka neznali dobře ruské poměry a neměli úctu a lásku vůči ruskému národu. „...všemu ruskému se posmívají, jenom své neruské za něco ceníce, a odtud se pak běře odvrácenost šlechty od všeho domácího a nemoudrá touha po všem zahraničním, třebaš to opravdu mnohem horší bylo. Všechna ráznost, podnikavost, pružnost, otužilost ruského charakteru zmaří se v mládeži šlechtické od těchto najatých cizozemcův;...“¹⁰⁴ Jako centrum ruské společnosti vnímal Moskvu, zatímco Petrohrad byl pod vlivem odrodilců a západních cizinců. Většina šlechty a ruská vyšší společnost se snažila komunikovat většinou francouzsky či německy, tak si Havlíček všímá si také využívání jiného jazyka než ruského, za který se styděli. „A špatně mluví skoro všechny vznešenější dámy! Kroj, obyčeje, vyrazení, vzdělání, smýšlení, sympatie, zkrátka všechno mají cizozemské a vlasti své nejsou k ozdobě a na podporu, nýbrž k obtížnosti; z krvavého potu ruského sedláka živí oni nepotřebný zahraniční hmyz, který se jim po všem, navrátiv se do vlasti své, ještě posmívá.“¹⁰⁵

Avšak Havlíček nezaujímal pouze negativní postoj. Ve vlivu ze zahraničí viděl také možnost obohatit se o nové zkušenosti a vědomosti. Tuto výhodu také pocíťoval z druhé strany, kde se lidé mohou naučit nové věci od cizince. Pomocí cestování lze porovnávat dosavadní poznatky a lze je porovnávat s domácími, pracovat na zlepšení. „Častým přibýváním cizinců do země a hojným cestováním našinců do cizích zemí zvětšuje se vždy

¹⁰³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K., 1986, str. 35.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 101.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 101-102.

obzor vědomostí, osvěta, neboť všichni lidi všechno vědí. Tím také vzrůstá, pokud národ národu nepřekáží, nejkrásnější ze všech občanských ctností, snášenlivost:...

¹⁰⁶

¹⁰⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. *Obrazy z Rus*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953, str. 92

ZÁVĚR

Záměrem této bakalářské práce bylo seznámit se s kontextem a výsledky Havlíčkovy studijní cesty do Ruska. Tento pobyt velmi ovlivnil Havlíčkův pozdější osobní a politický vývoj. Jeho cesta byla podnícena nadšením pro slovanskou vzájemnost. Tato cesta byla na začátku opředena velkým nadšením. Havlíček se pohyboval mezi předními moskevskými profesory a byl okouzlen ruským prostředím i společností.

Později ovšem přišlo prozření, zjistil nebezpečí ruského pojetí myšlenky slovanské vzájemnosti. V ruském pojetí byla tato koncepce vnímána jako možnost podrobení ostatních menších neruských zemí Slovanstva. Začal si všimnout negativních aspektů života v Rusku, věnuje se kriticky církvi, šlechtě, cizincům, carskému absolutismu. Tohoto kritického hlediska si lze lépe všimnout v korespondenci než v Obrazech, můžeme se domnívat, že příčinou mohly být cenzurní důvody. Tato deziluze znamenala pro Havlíčka vyrovnání s objektivně zjištěnými novými fakty.

Jeho rozpor s předními představiteli slavjanofilství zapříčinil změnu v nahlížení na slovanskou otázku. Začal se odvracet od Ruska a hledat nové východisko v náklonosti vůči jihu – ilyrskému národu. Havlíček viděl v tomto národě spojence díky tomu, že měli stejný zájem jako Češi, tedy lepší postavení v Rakousku. Zde rozvíjel svůj austroslovanské program.

Havlíček celou dobu vycházel z Kollárova slovanského učení, i přes to, že se se všemi jeho názory zcela neztotožňoval. Nicméně jádro jeho myšlenek převzal a stavěl na něm plán slovanské vzájemnosti v Rakousku.

Havlíčkovy kritiky a názory vycházely časopisecky a jeho smýšlení se setkávalo s mnoha odpůrci odpovídajícími polemikami. Postupně se začala rozvíjet jeho novinářská činnost. Nejprve vycházely na pokračování *Obrazy z Rus*, a tím Havlíček upoutal pozornost. Poté na sebe upozornil kritikou Tylova *Posledního Čecha*. Havlíček zde upozorňoval na povrchní vlastenectví. Později získal místo redaktora v Pražských novinách a získal si české obyvatelstvo, ve kterém postupně rozvíjel zájem o politické otázky. Mezi jeho přednosti patří srozumitelnost článků, kterými se snažil o osvětu mezi obyvateli, a také šíře jeho témat, kterými byl schopen oslovit zájmy velkého množství lidí. Jadrnost jeho projevu a promyšlená věcná kritika se projevovala v těchto novinách, kde také uveřejnil svou stat'

Slovan a Čech. Tento článek se setkal s nesouhlasným přijetím, jelikož Havlíček naboural představu lidí o velkém slovanském bratru, kteří si představovali Rusko jako ochránitele nikoli jako uchvatitele. Jeho pohled vždy obsahuje kritické hledisko, ale věnuje se také pozitivním aspektům tématu. Havlíček zde popisuje své vlastní zkušenosti a názory Ruského obyvatelstva na tuto problematiku a rozbil tak dosavadní pojetí všeslovanské vzájemnosti.

Důležité je zmínit, že Havlíček jako žurnalista a zastánce českých otázek a politických témat, inspiroval generace Čechů. Mimo jiné se životem a politickými názory Havlíčka zabýval také Tomáš Garrigue Masaryk, který se mu věnuje v publikaci *Naše nynější krize* a později také vydal monografii *Karel Havlíček: Snahy a tužby politického probuzení*. Vrací se k jeho odkazu a hlásí se k jeho názorům a označuje ho za svého učitele.

RESUMÉ

The topic of this Bachelor thesis is Karel Havlíček Borovský and Russia.

First of all I try to describe the way he came to Russia. Then conditions and context of his stay among Russian intellectuals. In the second part I focus on the main aspects of the Slavic mutuality, because Havlíček based his opinions on this theory. Last chapter of this work is about journalistic career. His opinions and experiences were published in many newspapers and magazines. Havlíček tried to impart his knowledge and experiences to other people through articles in newspaper. His role was very important in developing Czech journalism.

SEZNAM LITERATURY

- BĚLIČ, Jaromír. *Havlíček a Slované: ideografická studie*. Praha: V. Petr, 1940.
- BĚLIČ, Jaromír. *Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo*. 1. vyd. Praha: M. Stejskal, 1947.
- BOROVÍČKA, Michael. *Kauza Karel Havlíček Borovský*. Praha: Baronet, 1998. ISBN 80-7214-070-1.
- FORST, Vladimír, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1993.
- HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Cesta na Rus*. Praha: Evropský literární klub, 1947.
- HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Dílo I. Obrazy z Rus. Epigramy a aforismy. Satiry. Kritiky a polemiky. Politické písně. Brixenské skladby. Smíšené básně. Korespondence*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1986.
- HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Obrazy z Rus*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953.
- CHALUPNÝ, Emanuel. *Karel Havlíček. Havlíčkův Brod*: Krajské nakladatelství, 1959.
- MASARYK, Tomáš Garrigue a BRABEC, Jiří. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. ISBN 80-902659-3-6.
- MORAVA, Jiří. *C. k. disident Karel Havlíček: první velký životopis po sto letech*. Toronto, Ont.: Sixty-Eight Publishers, 1986. ISBN 0-88781-158-2.
- PROCHÁZKA, Václav. *Karel Havlíček Borovský: studie s ukázkami z Havlíčkova díla*. Vyd. 1. Praha: Svobodné slovo, 1961.
- ŘEPKOVÁ, Marie. *Satira Karla Havlíčka*. Praha: Academica, 1971.
- ŠTEFÁNEK, Josef. *Jiskry z křemene: ze života a díla Karla Havlíčka Borovského*. 3. vyd. Praha: Albatros, 1985.
- VODIČKA, Felix a MUKAŘOVSKÝ Jan. *Dějiny české literatury. [Díl] 2, Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1960